

ODKRIVANJE, RAZISKOVANJE IN DOKUMENTIRANJE ROMANSKE ARHITEKTURE V BURGUNDIJI

DISCOVERING, RESEARCHING AND RECORDING THE ROMANESQUE ARCHITECTURE IN BURGUNDY

Ključne besede

Romanska arhitektura, romanika, dokumentiranje, Burgundija, Chassenard, Ballore.

Izvleček

Romanika je prvi mednarodni vseevropski umetnostni slog, ki je pred približno tisoč leti preplaval domala vso sedanjo Evropo in se takrat razvil v vseh socialnih plasteh prebivalstva. Izhaja iz samostanske umetnosti. Samostani so bili v tistem času središča, iz katerih se je širila ne samo vera, temveč tudi znanje in vse upodabljajoče umetnosti. Burgundija je zagotovo eno izmed jeder od koder se je širil prvi od velikih slogov evropske umetnosti in velja v Evropi za območje z največjo gostoto spomenikov romanskega izvora. Neposredne vplive romanskih principov gradnje je prek tujih mojstrov mogoče zaznati tudi na območju današnje Slovenije. Vsakoletne interdisciplinarne delavnice v organizaciji francoskega Mednarodnega centra za študije kulturne dediščine v pokrajini Charolais–Brionnais v Burgundiji (fr.: Centre International d' Etudes des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais – C.E.P) omogočajo študentom arhitekture iz različnih univerz širom Evrope proučevanje in dokumentiranje romanske arhitekture v samem izvoru. Z izmerami in nedestruktivnimi analitskimi metodami ugotavljanja stavbnega razvoja dveh romanskih arhitektur iz naselij Chassenard in Ballore se je pod mentorskim vodstvom spoprijela tudi skupina študentov Fakultete za arhitekturo iz Ljubljane. V interdisciplinarni raziskavi so bile na novo identificirane sestavine romanskega izvora in opredeljeni naknadni posegi v obravnavana spomenika, kar vse skupaj predstavlja originalne in izvirne raziskovalne dosežke.

Key words

Romanesque architecture, Romanesque art, Recording, Burgundy, Chassenard, Ballore.

Abstract

The Romanesque art is the first international pan-European artistic style that spread throughout the entire Europe a thousand years ago and subsequently developed in all social layers of the population. It originates in monastic art. At that time, the monasteries were the centres of religion, knowledge as well as all performing arts. Burgundy is indisputably considered as one of the cores of this first great European artistic style and its expansion throughout Europe. Furthermore, the aforementioned French region is also renowned for having the highest density of Romanesque monuments. In Slovenia, the direct influence of the Romanesque construction principles can be perceived through the works of various foreign experts. The annual interdisciplinary workshops organised by the French International Centre for Cultural and Heritage Studies of Charolais-Brionnais region in Burgundy (Centre International d' Etudes des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais – CEP) allow the architecture students from various universities throughout Europe to study and document the very essence of the Romanesque architecture. A group of students of the Faculty of Architecture, University of Ljubljana, also embarked on a project of measurements and non-destructive analytical methods in order to determine the building development of two Romanesque architectural projects in the communes of Chassenard and Ballore under the adequate professional mentorship. The interdisciplinary study has managed to re-identify the components of the Romanesque origins as well as define the subsequent interventions in the two examined monuments, which together represent the original research achievements.

UKD 72.033.4 (444.1/.4)
COBISS 1.03
Prejeto 12.10.2017

doc. dr. Ljubo Lah

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo
Zoisova 12, 1000 Ljubljana
ljubo.lah@fa.uni-lj.si

1. Romanika - prvi mednarodni vseevropski umetnostni slog

Varhitekturni in umetnostni zgodovini velja romanika kot umetnostni slog, ki se je v visokem srednjem veku izoblikoval v prvi četrtini 11. stoletja in je trajal do začetka 13. stol., v nekaterih predelih Evrope pa še do 14. stoletja. Kljub temu, da je vsako obdobje težko časovno natančno omejiti, velja spoznanje, da je romanika prvi mednarodni vseevropski umetnostni slog, ki je zajel domala vso Evropo in vse socialne plasti prebivalstva [Zadnikar, 1982: 16]. Romanika je izrazito sakralna in zlasti samostanska umetnost, ki se je pojavila najprej v Franciji, od tam pa se je hitro širila v Španijo, Nemčijo in Anglijo ter se, v nekoliko bolj skromnem obsegu, uveljavila tudi v Italiji, zlasti v Lombardiji. V času romanske umetnosti je Cerkev prek mreže samostanov (*terra monastica*) in cerkva obvladovala dejansko vso Evropo. Samostani so bili v tistem času središča, iz katerih se je širila ne samo vera, temveč tudi znanje in celotna umetnost. Ob tem so bili samostani tudi centri gospodarske moči in središča dobro organiziranih ter v veliki meri upravno neodvisnih skupnosti.

V različnih delih Evrope je romanika trajala različno dolgo, in čeprav so značilne regionalne razlike, je romanski slog na splošno sorazmerno enoten in z razpoznavnimi značilnostmi v gradnji in oblikovanju. Romanika je razvila mogočen slog v arhitekturi cerkvenega stavbarstva in hkrati izpopolnila tehnologijo gradnje, ki je omogočala zidavo vse bolj čvrstih kamnitih stavb z relativno majhnimi okenskimi odprtinami. Razvila je tehniko uporabe polkrožnega loka, banjastega oboka, kupol in zidavo dvoslojnih masivnih zidov. Prav v Burgundiji, v sestavu samostana Cluny, je bila zgrajena najbolj veličastna bazilika (dograjena leta 1132), ki je bila še stoletja največja sakralna stavba krščanskega sveta do izgradnje bazilike sv. Petra v Rimu v šestnajstem stoletju [Prim: Sartiaux 2010: 9, Watkins 1992: 102]. Poleg svetovno znanih dosežkov romanske arhitekture – na primer iz Clunya, Vezelaya, Autuna in in Paray-le-Moniala, Anzy-le-Duca – predstavlja Burgundija eno izmed jeder, od koder se je širil prvi od velikih slogov evropske umetnosti.

To se je zgodilo že v začetku 11. stoletja. Ob svetovno znanih kulturnih spomenikih iz obdobja romanike naletimo v Burgundiji še na mnoge podeželske cerkve, ki v sebi ohranjajo zasnove in številne arhitekturne člene iz navedenega obdobja. "Gradbena dejavnost se ni omejevala le na velike in pomembne stavbe, s katerimi so posamezne dežele kar tekmovala med seboj, kako bi druga drugo prekosile v veličastju teh velikih arhitektur, temveč da so v velikem številu začeli graditi manjše cerkve in kapele tudi na podeželju." [Zadnikar, 1982: 17] Območje južnega dela Burgundije – dežela Charolais Brionnais – je znano kot območje v celotni Evropi z največjo gostoto podeželskih cerkva romanskega izvora. V navedenem območju je prek sto lokacij po izvoru romanske arhitekture. Nekatere so bolje ohranjene, druge pa že močno predelane in spremenjene s posegi iz kasnejših obdobj.

V Sloveniji romanske stavbne dediščine v primerljivem obsegu z Burgundijo žal ne premoremo. Na Slovenskem so romanske stavbe v kasnejših obdobjih večinoma močno predelali, še bolj korenito, kot se je to zgodilo v Franciji. Med vidnejše in bolje ohranjene spomenike iz te dobe spadata, na primer, cerkev samostana v Stični, kapela na Malem gradu v Kamniku, pa tudi ostaline benediktinskega samostana v Gornjem gradu in Žička kartuzija (Prim.: Zadnikar 1970).

2. Dokumentiranje kot osnova preučevanja stavbne dediščine

V mednarodni doktrini varstva stavbne dediščine že dolgo velja načelo, da je vselej osnova načrtovanja posegov v dediščino najprej njeno natančno raziskovanje, dokumentiranje in vrednotenje kulturnega pomena. Že za načrtovanje prenove povsem običajne stavbe velja priporočilo, da je koristno imeti pred načrtovanjem sprememb čim bolj izdelani posnetek obstoječega stanja in vsestransko analizirano stanje objekta. Še v večji meri to velja za posege v stavbe kulturne dediščine. O metodah stavbnega raziskovanja obstaja v strokovnem svetu vrsta opisanih in priporočenih načinov dela [Primeraj na primer: Friedman, 2000; Noy, 1995; Winterfeld, 1998; Marino, 1990].

V Sloveniji je prof. dr. Peter Fister že pred desetletji vpeljal izjemno napreden in učinkovit pristop t.i. enotnega topografiranja in dokumentiranja stavbne dediščine [Fister, 1976: 159–193]. Metoda dela, ki je izhajala iz takratnih priporočil UNESCO, je aktualna in uporabna še dandanes – tudi v dobi laserskih razdaljemerov, fotogrametrije, terestričnega laserskega skeniranja in splošne digitalizacije dokumentacije.

Študentje Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani se s tovrstnimi osnovami dela seznajajo v četrtem letniku študija. Kot bodoče arhitekte jih fakulteta med drugim usposablja tudi za sodelovanje v projektih prenove stavbnih spomenikov in druge stavbne dediščine. Delavnice jim dajejo dodatna poglobljena znanja in stik z mentorji ob skupnem delu na terenu. Hkrati se seznajajo z načini dela, ki so uveljavljeni na drugih fakultetah v Evropi. Sodelovanje na delavnicah jim omogoča spoznavanje romanike iz njenega samega izvora.

3. Dve ravni varstva stavbne dediščine v Franciji

Kljub temu, da je odnos do stavbnih spomenikov v Franciji relativno dobro razvit in splošno gledano na visoki ravni, je precejšen del nižje vrednotenih regionalnih spomenikov, ki niso nacionalne vrednosti, slabše varovan in marsikateri izmed njih, tako kot v Sloveniji, še brez osnovne dokumentacije. Za njihovo zaščito strokovno skrbijo t. i. Regionalne uprave za zgodovinsko, arheološko in etnološko dediščino (Commission régionale du patrimoine historique, archeologique et ethnologique).

V Franciji se zelo občuti sistem dveh ravni varstva kulturnih spomenikov, ki je bil uveden leta 1985: tisti spomeniki, ki so bili opredeljeni kot spomeniki nacionalnega pomena in so na seznamu francoskega ministrstva za kulturo, so praviloma bolje vzdrževani in je za njih na voljo več javnih sredstev. Za spomenike s seznama t. i. "dodatnega inventarja" pa vedno primanjkuje javnega denarja in so v izrazitem, deprivilegiranem statusu napram nacionalnim spomenikom, za katere skrbi nacionalna komisija oziroma uprava za zgodovinske spomenike (Commission supérieure des monuments historiques).

Lahko povlečemo vzporednico in ugotovimo, da je varstvo dediščine, ki je razvrščena oziroma vrednotena v nižje kategorije, zelo podobno kot v Sloveniji. Nezadovoljstvo s pretirano centraliziranim sistemom varstva kulturne dediščine v Franciji je mogoče zaznati v vsakem pogovoru s strokovnjaki, ki delujejo na regionalni ravni.

Prav navedeni zapostavljeni romanski arhitekturni dediščini so namenjene interdisciplinarne delavnice v organizaciji francoskega Mednarodnega centra za študije kulturne dediščine v pokrajini Charolais–Brionnais v Burgundiji (fr.: Centre International d' Etudes des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais – C.E.P.). Proučevanje in dokumentiranje že vrsto let poteka v okviru vseevropskega projekta "Transromanica". Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, skupaj z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Restavratorskim centrom, se s svojim sodelovanjem pridružuje projektu. Projekt "Transromanica" poteka pod okriljem Sveta Evrope in je v splošnem namenjen krepitvi trajnostnega razvoja regij ter spodbujanju prostorskega združevanja s pomočjo kulturnega turizma, razvijanja kulturnih poti na podlagi skupne evropske romanske dediščine. Kot navaja Listina o kulturnih poteh [ICOMOS, 2003] so le-te poti "interaktivni, dinamični in razvijajoči se procesi človeških medkulturnih povezav, ki odražajo bogato raznolikost prispevkov različnih ljudi h kulturni dediščini /.../ zato kulturne poti niso samo komunikacijske in prometne povezave, ki vključujejo med drugim kulturne objekte in povezujejo različne ljudi, temveč so posebni zgodovinski pojavi, ki jih ni mogoče ustvariti le tako, da bi samo z domišljijo in voljo vzpostavili sklop povezanih kulturnih dobrin, ki bi imele skupne značilnosti."

4. Metode in tehnike dokumentiranja

Izmera in analiza stavbnega razvoja obravnavanih objektov temelji na nedestruktivni analitski metodi dela in je prilagojena razpoložljivi merski tehniki z uporabo tračnih metrov, ročnih laserskih razdaljemerov in laserskih nivelirjev.

Pristop je prilagojen sposobnostim študentov, ki se na vsakokratni delavnici praviloma prvič seznanijo in preizkusijo z metodo dela.

Dokumentacija z izmerami romanskih stavb, opisi in analizami stavbnih struktur in celotnega stavbnega razvoja je izdelana na osnovi interdisciplinarnega pristopa:

- terenskega dela in priprave arhitekturnega posnetka stavbe, ki ga izdela ekipa študentov pod mentorskim vodstvom in v sodelovanju s strokovnjaki Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Restavratorskega centra,
- poročila o stavbi, ki ga po predhodnem ogledu in pridobitvi arhivskih podatkov pripravi Mednarodni center za študije kulturne dediščine v pokrajini Charolais–Brionnais v Burgundiji (fr.: Centre International d'Etudes des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais – C.E.P) v sodelovanju z lokalnimi poznavalci izbranih arhitektur,
- ter na osnovi poročila s skupnega ogleda objekta, ki ga pripravi ekspert Alain Guerreau, specialist za umetnostno zgodovino srednjega veka z Nacionalnega centra za znanstvene raziskave (Centre national de la recherche scientifique – CNRS) v sodelovanju z ekipo s Fakultete za arhitekturo, Univerze v Ljubljani.

5. Rezultati delavnic

Rezultata delavnice iz leta 2014 sta zgledno izdelana arhitekturna posnetka dveh sakralnih objektov v krajih Chassenard in Ballore. Vsakokratna izdelava izhodiščne dokumentacije in analiza stavbnega razvoja je izviren znanstvenoraziskovalni dosežek interdisciplinarne ekipe.

6. Chassenard - uvodne ugotovitve in opis objekta

Cerkev Saint-Georges (Svetega Jurija) v kraju Chassenard (departma Allier, regija Auvergne) se nahaja manj kot 600 metrov zahodno od reke Loare, na robu prve terase, ki se dviga nad glavno rečno strugo.

Cerkev sestavlja preprosta pravokotna ladja v prvotnih dimenzijah z odprtim ostrešjem, ki ji proti vzhodu sledi križišče (transept/sedaj nekakšen "narteks"), nad katerim se dviga banjasti in nekoliko šilasto zaključen obok. Glavni vhod v cerkev se sedaj nahaja na vzhodnem pročelju. Za vhomom se nad sedanjim "narteksom" vzpenja osmerokotni zvonik, katerega notranjost osvetljujejo okna, ki so v isti horizontalni ravnini in oblikovana zgoraj polkrožno. Datacija zvonika je negotova.

Ves nekdanji vzhodni del (vzhodno od zvonika) - nekdanja romanska apsida, je bila porušena po prvi svetovni vojni. Starejše fotografije in načrti iz leta 1875 ter 1912 kažejo, da je bila - verjetno v letu 1779 - ob južni strani transepta in nekdanje apside zgrajena zakristija v dimenzijah ca. 3 x 3 m. S preходом je bila povezana z apsido. Zakristija je bila verjetno porušena skupaj z apsido.

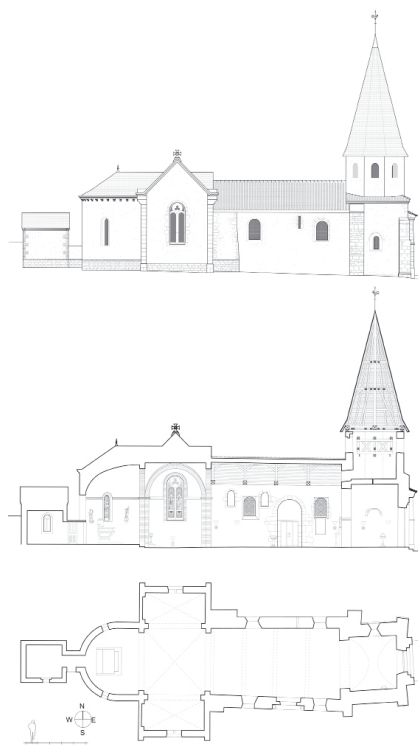
Porušeno apsido je nadomestilo novo vzhodno pročelje, ki je sedaj naslonjeno na staro križišče, ki je tako postalo nekakšen "narteks" nove zasnove cerkve. Staro pročelje na zahodni strani ladje je prav tako bilo odstranjeno na način, da se sedaj prvotna ladja odpira v novo prečno ladjo in v novi kor. V letu 1912 je namreč arhitekt Michel Mitton pripravil načrt predelave cerkve. Obdržal je staro ladjo in zvonik, spremenil pa je orientiranost stavbe. Dela so začeli leta 1914, ki pa so bila kmalu prekinjena zaradi prve svetovne vojne. Nadaljevala so se v letu 1920. Finančna sredstva za predelavo cerkve je prispevalo zasebno združenje.

Ob navedenih delih je bila odstranjena apsida na vzhodu, na zahodni strani pa je bil zgrajen novi transept z novo apsido in z njo povezano zakristijo. Leta 1922 je bila romanska apsida odstranjena in na njenem mestu izdelan nov vhodni portal iz ponovno uporabljenih romanskih elementov apside (korniš in loki). V letu 1925 je bila cerkev na novo ometana od znotraj in od zunaj. Ob tem naj bi bilo odkritih nekaj skulptur v južni steni. Šele v oktobru leta 2000, ko so obnavljali omet, so delavci odkrili celoten timpanon nad nekdanjimi romanskimi vrati.

Slika 1: Arhitekturni posnetek po izvoru romanske arhitekture v kraju Chassenard (departma Allier, regija Auvergne). Desno: poskus analize stavbnega razvoja: rumeno – romanika 10. in 11. stoletje; rdeče – romanika 12. stoletje; vijolično – posegi med 13. in 18. stoletjem; modro – 20. stoletje.

Figure 1: Architectural plan on the basis of the Romanesque architecture in Chassenard (the Department of Allier, the Region of Auvergne).

Right: an attempt to analyse the building development: yellow – Romanesque art of the 10th and 11th centuries; red – Romanesque art of the 12th century; violet – interventions between the 13th and 18th centuries; blue – the 20th century.

Slika 2: Arhitekturni posnetek po izvoru romanske arhitekture v kraju Chassenard (departma Allier, regija Auvergne). Desno: poskus analize stavbnega razvoja: rumeno – romanika 10. in 11. stoletje; rdeče – romanika 12. stoletje; vijolično – posegi med 13. in 18. stoletjem; modro – 20. stoletje.

Figure 2: Architectural plan on the basis of the Romanesque architecture in Chassenard (the Department of Allier, the Region of Auvergne). Right: an attempt to analyse the building development: yellow – Romanesque art of the 10th and 11th centuries; red – Romanesque art of the 12th century; violet – interventions between the 13th and 18th centuries; blue – the 20th century.

Med arheološkimi in zgodovinskimi raziskavami objekta so ugotovili, da je bila konec 17. stoletja dozidana kapela na južni strani cerkve, kar je hkrati tudi otežilo dostop v cerkev z južne strani. Sklepati je mogoče, da so v tem času tudi zazidali in ometali romanska vrata s timpanonom, morda zaradi slabega stanja podpornih stebrov in splošnega negativnega odnosa do ostalin srednjega veka, kar je bil prevladujoč odnos v 18. stoletju. (Podobno se je dogodilo v tem času tudi romanskim vratom in timpanonu v sloviti katedrali v Autunul!) V navedenem času je bila južna stena ladje popolnoma predelana: romanska okna so bila zazidana skupaj z verando oziroma nadstrešnico nad romanskim portalom, na novo pa izdelani dve večji polkrožni okni. Na stenah ladje lahko vidimo dve romanski okni na južni steni in le eno na severni steni ladje.

Nekdanja kapela na južni strani cerkve je postala zasebna lastnina med francosko revolucijo in je bila odstranjena v letu 1923. V septembru 2008 se je začela obnova romanske ladje in nadstrešnice. (Preklada in sama nadstrešnica je bila v 20. stoletju tekom različnih del večkrat poškodovana in zamenjana.) Južna stena je bila statično utrjena z vgrajenimi vezmi iz ogljikovih vlaken. Na severni steni ladje pa je bila zamenjana jeklena vez. V celoti je bil obnovljen romanski portal z novo nadstrešnico in ostrešje nad romansko ladjo. Obnovljeni so bili ometi v notranjosti ter restavrirane skromne poslikave novega »narteksa« pod zvonikom. Prav tako je bil položen nov tlak, nova vrata z bakreno oblogo v romanskem portalu in obnovljen zunanji omet celotne stavbe.

Od decembra leta 2009 so potekala dela na restavriranju in obnovi romanskega portala skupaj z nadstrešnico. Dela so bila v celoti zaključena septembra 2010.

7. Opis stavbnega razvoja

Stavba je postala predmet strokovne pozornosti šele po letu 2000, potem, ko so v južni steni odkrili precej dobro ohranjen in bogato dekoriran romanski portal. Stavbni dediščini so leta 2001 podelili označbo "MH" (Monuments Historiques) in jo skrbno restavrirali v letih 2009 in 2010 pod vodstvom arhitekta Richarda Duplata.

Čeprav naše raziskave ne zagotavljajo absolutno zanesljivih sklepanj in zaključkov, nam vseeno omogočajo najbolj verjetno in sprejemljivo kronološko rekonstrukcijo stavbnega razvoja.

Cerkev je sedaj ometana znotraj in zunaj, kar seveda zelo otežuje proučevanje gradnje. Vzorci, ki so jih pridobili po odkritju romanskega portala, kažejo na gradnjo z majhnimi, slabo obdelanimi kamni iz apnenca. Stene glavne ladje so debele povprečno 92 cm. Loka nad sedanjim "narteksom" sta grajena z bloki iz kamna, ki so precej večji od tistih, ki jih najdemo v obeh južnih opornikih (opornika ob severni steni sta bila v celoti na novo dozidana veliko kasneje). Na opornih stebrih lokov naj bi bile sledi gradnje iz visokega srednjega veka. Lomljeni (šilasti) banjasti obok je lepo viden iz zvonika. Grajen je iz majhnih kamnov, podobnih opekam, precej pravilno postavljenih skupaj. Zvonik je zgrajen iz majhnih apnenčastih blokov, položenih zelo nepravilno. Severna in južna stena podnožja zvonika – križa (sedaj "narteksa") sta zelo debeli, merita povprečno 108 cm. Načrti izpred prve svetovne vojne (iz leta 1912) nas vodijo do predvidevanj, da so bile stene vzhodnega dela – nekdanje apside – prav tako debele. Po drugi strani pa romanski portal priča o zelo dobri gradbeni tehniki. Bloki so lepo obdelani, odlično položeni, vezave zelo tenke. Številni bloki imajo na notranji strani vklesano tudi kamnoseško znamenja, ki je označevalo izdelek določenega kamnoseka.

Mimogrede naj omenimo, da se Chassenard nahaja v predelu, kjer je kamninski substrat sestavljen izključno iz sedimentov. Rumenkast apnenec, ki so ga uporabljali pri gradnji, ne more izhajati od drugod kot iz kamnolomov vzhodno od Loare. Predvidevamo lahko, da so uporabljali kamnolome blizu Loare (Marcigny ?) od koder je nato potekal transport nizvodno z ladjami do Chassenarda.

Stene transepta (križiščnega kvadrata pod zvonikom – sedaj nekakšnega "narteksa"), verjetno pa tudi ves nekdanji vzhodni del z apsidno, sodijo k najstarejši etapi gradnje. Slednjo je težko časovno določiti, mogoče 10. ali prva polovica 11. stoletja.

Cerkvena ladja naj bi bila nekoliko kasnejšega izvora. Romanski portal (ki ga spremlja obnova dela južne stene ladje) lahko brez dvoma postavimo med leti 1140 in 1180. Oba loka nad transeptom in prva plast ometa so iz 13. stoletja. Obdobju verskih vojn lahko pripišemo fazo rušenja, kateri je sledila v začetku 17. stoletja obnova ometa transepta in zvonika, mogoče pa tudi zazidava ponovno odkritega romanskega portala. Najnovejša popolna restavracija portala je omogočila, da so se spet pojavili elementi nekdanjega dekorja: cvetlic, tipičnih za 13. stoletje, ki jih najdemo na lokih transepta, in omet, okrašen z obrobo, ki mu lahko pripišemo 17. stoletje.

Metrološko raziskovanje oziroma merska analiza stavbe je relativno enostavna in kaže na ladjo oblikovano v četrkotnik z razmerji 20 x 36 romanskih čevljev (s stranicami v dolžinah: 5,95 m x 10,93 m x 5,45 m x 10,73 m), ki mu sledi še drugi četrkotnik transept v razmerju 16 x 16 romanskih čevljev (s stranicami: 4,40 m x 3,97 m x 4,44 m x 3,93 m). Oba četrkotnika sta zelo nepravilnih oblik in brez pravih kotov v zidavi. Tudi njuni osi sta močno divergentni (z več kot 4-mi stopinjami odklona). Vse to pa se ujema s tehnikami zasnov zgodnjih romanskih stavb, ki seveda niso bile zasnovane v obliki "načrtov na papirju" in z uporabo merilnih trakov, kot jih poznamo v sodobnosti. Objekti so bili običajno zasnovani v naravi, neposredno na kraju gradnje, z uporabo antropometričnega merskega sistema in z uporabo vrvi s trinajstimi vozli na enakih razdaljah – običajno enega čevlja.

8. Opis in analiza romanskega portala na južni steni stavbe

Ikonografska analiza portala ni enostavna. Timpanon/luneta (z okrasom nad vrati) prikazuje pantokratorja (ikonografski tip vseobvladujočega Kristusa) v mandorli (svetniškem siju v obliki mandlje), ki jo podpirata dva arhangela (nadangela). Spodaj so tri slabo prepoznavne podobe. Na desni sta orel in brez dvoma krilati vol; na levi nenavadna žival s telesom ptice, dvema perutma in tremi krempljastimi šapami (tacami). Ta žival steguje eno od šap nad nekaj, nič manj nenavadno, verjetno nekakšno rastlino.

Tako kompozicijo lahko smatramo za t. i. tetramorf, ki simbolično gradi na zasnovi štirih različnih elementov. Dodamo lahko še to, da je žival s tremi šapami po vsej verjetnosti lev in da eden izmed arhangelov igra vlogo manjkajočega človeka. Prečnik nad vrati, ki je zelo poškodovan in skoraj nerazpoznaven, je prav gotovo prikazoval dvanajst stojećih oseb, ki gledajo navzgor, kar bi lahko kazalo na motiv Vnebohoda. Čisto na levi je prikaz boja vitezov, mogoče prikaz poraza superbie (ponosa). Na levem kapitelu na levi strani je zleknjena oseba, ovita v vinsko trto (?) in na desni krilata pošast s kačjim repom. Ta kapitel pokriva relief, ki prikazuje občudovanje treh modrecev, za njim pa osvetljen trinadstropni stolp. Desni kapitel predstavlja klasično temo boja angela z demonom za nadzor nad dušo umrlega, dušo v obliki golega telesa. Blok, ki se dviga nad kapitelom, je precej poškodovan. Mogoče sta bili na njem simetrično dve kompoziciji, a tega ni mogoče potrditi. Nad timpanonom je močno poškodovan obočni lok na katerem naj bi bila nekakšna vinska trta. Kristusovo krono kakor tudi krone treh modrecev in device prekrivajo luknjice, v katerih naj bi bile nekoč pastile barvnega stekla. En tak primer lahko še vedno vidimo na Kristusovi kroni. V kasnejši dobi (konec srednjega veka) so timpanon, ki je izgubil vso svojo barvo, ponovno prekrili s slojem enotne rdeče okre. O tem pričajo številne sledi, ki so se pojavile pri prenavljanju. Restavраторji so se odločili, da se v celoti obnovi ta sloj, na zunanji in notranji strani, kar celotnemu portalu daje nenavaden videz.

Način izdelave in način modeliranja sta sorodna z deli, ki jih najdemo v samostanu Cluny III, vendar so to verjetno le nekakšni oblikovalski derivati. Vendar, posamezne poteze motijo: Kristus v mandorli je čudno masiven, da ne rečemo "težak". Tetramorf, če sploh gre zanj, je popolnoma nepravilen. Po drugi strani pa tri podrobnosti usmerjajo datiranje: levo od portala so s pomočjo restavratorskih del znova odkrili dve okni, povezani s portalom, ali pa gre za okni z izjemno velikima notranjima odprtinama v obliki strelne line. Tak tip okna ni obstajal pred sredino 12. stoletja.

Slika 3: Nedavno odkriti romanski portal iz domnevno 12. stoletja.

Figure 3: Recently discovered Romanesque portal supposedly from the 12th century.

Slika 4: Zahodno od reke Loire se ponuja pogled na cerkev sv. Jurija v kraju Chassenard.

Figure 4: View of the St. George's Church in Chassenard West of the Loire River.

Trupi stebrov z ene in druge strani portala so zelo natančno izdelani, podstavki povečani, kar spet vodi k novejšemu datumu. Končno so roke arhangelov, ki podpirata mandorlo, nenavadno dolge, to pa se približuje tistemu, kar lahko opazujemo na dveh portalih iz kasnejšega obdobja v krajih Charlieu in Saint-Julien-de-Jonzy.

Če povzamemo, se nam ekipi raziskovalcev dozdeva, da je portal delo manj kakovostne ("drugorazredne") delavnice, v kontekstu relativnega pomanjkanja inspiracije, pomanjkanja, ki so ga nadomestili s preobilico mojstrstva.

9. Ballore - uvodne ugotovitve in opis objekta

Občina Ballore se razprostira na obeh straneh zgornjega toka reke Arconce. Območje občine v pokrajini Charolais izstopa zaradi izredne gostote arheoloških najdišč, ki jih odkrivajo že od 19. stoletja dalje. Samo ime občine je verjetno keltskega izvora.

V štiridesetih letih (prejšnjega stoletja) so v kraju Chaintry odkrili pomembno galsko-rimsko vilo. Vila je bila izredno bogata in luksuzna (mozaiki, marmor, pobarvan omet); kovanci, ki so jih tam našli izvirajo iz obdobja konca 1. stoletja do konca 3. stoletja – iz obdobja gradnje značilnih velikih rimskih vil. Na jugu občine v kraju Les Saverys so odkrili tako imenovano "merovinško" pokopališče.

V središču občine še vedno lahko opazimo okroglo vzpetino s premerom 25 m, ki jo obdaja obročast pas s premerom nekoliko več kot 150 m (dobro viden na posnetkih iz zraka). Ballorski grad je zgrajen na nekakšnem rtu, vzpetini ob reki Arconce, z ohranjenimi stavbnimi elementi, katerih izvor sega v zadnje obdobje srednjega veka. Predvsem pa so za nas pomembna številna odkritja v okolici cerkve. Na pokopališču so našli kovanec cesarja Trajana, številne sledi galsko-rimskega obdobja pa so vidne tudi na zemljiščih tik ob cerkvi. Dva sarkofaga iz peščenjaka (ki datirajo v visoki srednji vek) so bili preneseni s pokopališča šele leta 1987. Sklepati je mogoče, da je cerkev zgrajena na grobišču iz časa visokega srednjega veka, poseljenost prostora pa verjetno seže v galsko-rimsko obdobje.

Nazadnje je potrebno omeniti, da se v kraju Chaintry nahaja podružnica priorstva opatije v kraju Lancharre, kapela Saint-Nicolas tega priorstva pa naj bi se nekdaj nahajala v bližini sedanje župnijske cerkve, vendar o njej ni nobenih odkritih ostalin.

10. Opis stavbnega razvoja

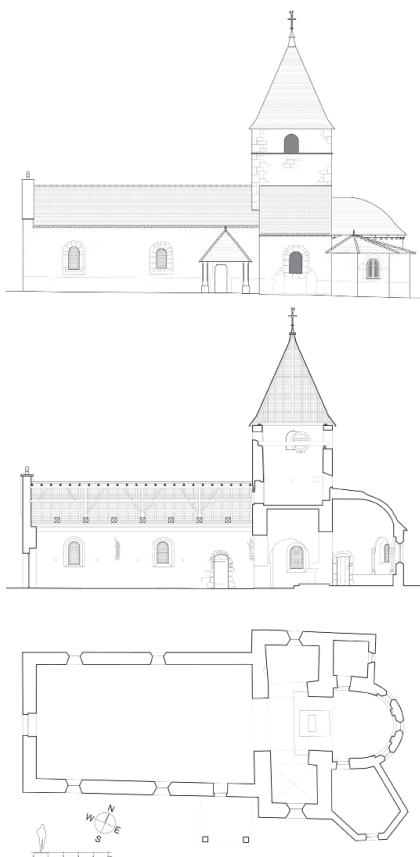
Stavbo župnijske cerkve svetega Denisa (L'église paroissiale Saint-Denis) sestavlja cerkvena ladja s približno pravokotno zasnovo dimenzij, nad katero je sedaj raven strop, ladji sledi križiščni kvadrat s prečno ladjo, sestavljeno iz dveh stranskih kapel. Križiščnemu kvadratu (dimenzij ca. 3,5 m x 3,5 m) sledi polkrožna apsida. Nad prostorom križiščnega kvadrata je šilasti obok, nad njim pa se dviga velik in masivno grajeni zvonik približno kvadratnega tlorisa. Stranski kapeli imata poslikan strop.

Notranji in zunanji omet preprečujeta, da bi nedestruktivno raziskali kamnito zgradbo večine zidov. Ta je deloma dobro vidna v zgornjem delu na zunanji strani severne fasade. Zid je grajen iz relativno majhnih kamnitih kosov peščenjaka, ki z velikimi fugami v zidavi tvorijo značilno zidno strukturo.

Cerkev je bila obnovljena oziroma "grobo in nestrokovno restavrirana" leta 1970. Ves omet so nanesti na novo, stanje pred in med izvajanjem del ni bilo dokumentirano, s tem pa je bil izgubljen pomemben vir informacij. Štiri loke, ki so sestavni del oboka prostora nad križiščem, so k sreči pustili gole in neometane, kar omogoča opazovanje njihove strukture. Veliki lok je zgrajen iz blokov peščenjaka srednje in večje velikosti. Kamniti bloki se precej dobro in natančno nalegajo drug na drugega, brez vmesnega veziva. Lok na vzhodni strani je zgrajen iz blokov srednje velikosti, zelo pravilnih oblik v dveh pasovih, ločenih med seboj s precej veliko fugo polnila iz manjših blokov kamna, ki jih sedaj dodatno prekriva še novejši omet. Celoten lok tako tvori dva sestoja - pasova obdelanih kamnov, ki ju ločuje debel sloj vmesnega "veziva". Severni in južni lok se lahko v veliki meri primerjata z velikim lokom, vendar pa so njuni bloki manj pravilne oblike in ločeni s širšimi fugami.

Slika 5: Arhitekturni posnetek in analiza stavbnega razvoja izkazuje romanski izvor arhitekture v kraju Ballore. Poskus analize stavbnega razvoja: rdeče – romanika 10. in 11. stoletje; vijolično – posegi v 17. in 18. stoletju; modro – 19. stoletje.

Figure 5: Architectural plan and analysis of building developments prove the Romanesque origins of Ballore architecture. An attempt to analyse the building development: red – Romanesque art of the 10th and 11th centuries; violet – interventions in the 17th and 18th centuries; blue – the 19th century.

Vse omenjene loke so, žal, ob prenovi obdelali z zobatim kamnoseškim kladivom, s tem pa so izginile tudi vse sledi obdelave z originalnim orodjem. Upravičena je domneva, da so navedeni štirje loki iz poznega obdobja romanike, kljub temu, da so ugotovljene razlike v tehnikah gradnje posameznih lokov, velikosti kamnitih blokov in v širini posameznih lokov (109 cm in 105 cm, loka prečno na smer ladje in 98 cm in 94 cm stranska loka v smeri ladje). Veliki lok med ladjo in križiščem je glede na tehniko gradnje težko datirati pred sredino 12. stoletja. Velika debelina lokov (več kot en meter) izhaja brez dvoma iz uporabljenega gradbenega materiala in tehnike obdelave: peščenjak je relativno težaven za natančno obdelavo, vidna je preprosta tehnika obdelave kamnitih blokov. Peščenjak so verjetno kopali v številnih kamnolomih, oddaljenih približno poldrugi kilometer proti zahodu.

Okna prečne ladje so, podobno kot okna glavne ladje, zelo velika in z velikim dvojnimi poševnim ostenjem (od zunaj in znotraj; s poševno zidano okensko špaletto). Skoraj nemogoče jih je natančno datirati in jim določiti starost.

Apsida je bila po arhivskih dokumentih skoraj v celoti na novo grajena leta 1864, nekoliko prej, leta 1881, so nivo tal v apsiidi povišali za ca. 80 cm, kar je prispevalo k iznakaženemu videzu notranjosti. Razlog za poseg naj bi bila po zgodovinskih opisih velika vlažnost tal in temeljev, ki so jo skušali omiliti z dvigom tlaka. Brez dvoma so ob tej priliki izginili tudi grobovi nekdanjih ballorških gospodov (iz 13. - 16. stol.) ki so se nahajali v glavni cerkveni ladji.

Vrata na pročelju kot tudi vrata na južni steni, imajo podobno oblikovani in krašeni konzoli preklade (arhitrava). Njuno starost je težko določiti (verjetno med 12. - 16. stol.). Konzole in preklade vrat so bile najbrž naknadno predelane. Pred južnimi vrati stoji preddverje z dvema kamnitima stebroma, ki ju je po načinu izdelave mogoče datirati v 17. stoletje.

Zvonik približno kvadratnega tlorisa ima na vzhodni strani ohranjeno prvotno okno, ki je očitno edino. Slednje je zelo skrbno sezidano, natančno izklesano z odprtino v ravnini zunanje stene in z enojnim

poševnim ostenjem, ki je v celoti orientirano v notranjost zvonika, kar v glavnem ustreza značilnostim tovrstnih primerkov iz 12. stoletja. Ostali, višje ležeči deli zvonika so sezidani iz relativno majhnih nepravilnih blokov peščenjaka. Dve veliki razpoki, na severni in zahodni steni zvonika, in mnoge gradbene fuge, odkrivajo naknadne posege in kasnejše nadzidave zvonika – zlasti je to vidno v notranjosti vzhodne in severne stene zvonika. Sledi vdolbin opuščenih lesenih nosilnih tramov ("odrnice") so v stenah zvonika še vedno vidne. Proti vrhu zvonika notranjost razsvetljujejo štiri obokana okna pravilnih oblik, ki so nastala kasneje kot ostali nižje ležeči deli zvonika. Datiramo jih lahko v 17. ali celo 18. stoletje. Predvsem pa smo lahko presenečeni nad dejstvom, da je nad vzhodno steno, približno v nivoju romanskega okna, starodavna sled v zidavi, ki priča o nivoju nekdanje strehe zvonika. Sleme nekdanje strehe je bilo le nekaj višje od omenjenega prvotnega romanskega okna. V zvoniku je nameščen izjemno lepo ulit zvon, ki nosi letnico 1528.

Merske analize tlorisa so pokazale, da je tloris stavbe mersko enostavne in predvidljive zasnove: cerkvena ladja meri 48 x 28 romanskih čevljev, prečna ladja 18 x 12+12+12 čevljev (=18 x 36), kor 14 x 16, celotna dolžina stavbe je 80 čevljev. Vendar pa je potrebno ob tem omeniti, da glavna prostora stavbe (ladja in križiščni kvadrat) nista povsem ortogonalne zasnove (izmerjene diagonale prostorov niso skladne) ter da osi navedenih prostorov nista kolinearni (ca. 1,7 stopinje zamika). Tovrstno mersko zasnovo in odstopanja v ortogonalnosti lahko uvrščamo v klasično obdobje romanike. Modul 4-ih čevljev se kaže kot zelo verjeten.

Na podlagi arheoloških najdb in odkritij lahko skoraj z gotovostjo sklepamo, da je pod današnjo cerkveno stavbo ali v njeni neposredni bližini že v zgodnjem srednjem veku obstajala stavba za bogoslužje. Tedanja cerkev je bila pod pokroviteljstvom opatije Saint-Jean d'Autun, ki je bila ustanovljena v 6. stoletju. Zgodovinske navedbe v dokumentih se tako ujemajo s tistimi, ki so jih odkrili arheologi.

Vendar, v sedanji stavbi, vsaj v tistih delih, ki si jih lahko brez destruktivnih raziskav ogledujemo, ni nobenih sledi ostalin, ki bi segale dlje kot v sredino 12. stoletja. Iz tega lahko sklepamo, da je bila nekdanja stavba v celoti prezidana oziramo na novo zgrajena v sredini ali v drugi polovici 12. stoletja, kar priča zasnova današnjega tlorisa. O kasnejšem stavbnem razvoju lahko v glavnem le domnevamo. Primerjalna analiza arhitekturnih členov (arhitravov in konzol) obojih vhodnih vrat in analiza izdelave in vgradnje zvona v zvoniku pa bi nam lahko pomagali pri lažji in natančnejši dataciji stavbnih faz. Brez dvoma so obstajale po izgradnji stavbe tudi faza delnega rušenja posameznih stavbnih sklopov: podrli so zgornji del zvonika, tudi cerkvena ladja in apsida se nista mogli izogniti naknadnim posegom. Pretežni del novih pozidav najbrž izvira iz 17. stoletja, iz časa, kateremu ustrezata preddverje in zgornje nadstropje zvonika. Brez dvoma pa tudi vgradnja novih oken v stene ladje in obeh stranskih kapel.

Ob ureditvi novega tlaka v ladji, križiščnem kvadratu, kapelah in apsiidi v letu 1881 in dvigu tlaka v apsiidi za ca. 80 cm, so uporabili velike kamnite plošče, s katerimi so tlakovali os od vhoda k oltarju. Vrnili so nekatere nagrobne plošče grobov ballorške gosposke. Na eni od nagrobnih plošč je vklesana letnica 1666. Cerkev je v tistem času pridobila dve lepi oltarni mizi iz t.i. "modrega kamna" (apnenec à gryphées sinémurien) skupaj s posvetilnimi križi in relikvijami. Ostale vrednejše opreme cerkev ne premore.

11. Zaključki in sklepne ugotovitve

Mednarodni center za študije kulturne dediščine skrbi za trajno sodelovanje z Univerzo Lumière - Lyonu 2 iz Lyona in z gostujočimi univerzami iz različnih držav: univerzo v Weimarju, (Nemčija), Gdansku (Poljska), Budimpešti (Madžarska), Lizboni (Portugalska), Kyotu (Japonska). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo v sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Restavratorskim centrom, se je delavnic s svojimi študenti in mentorji udeležila že več kot desetkrat. Delavnic v Franciji se je do sedaj udeležilo več kot sedemdeset študentov.

Cilj delavnic, ki sicer potekajo že več kot dve desetletji, je usmerjen v odkrivanje, spoznavanje, vrednotenje in dokumentiranje romanske arhitekturne dediščine.

Delavnice so organizirane na način, da sodelujočim mentorjem in študentom dopolnijo znanja o varstvu kulturne dediščine, analiziranju stavbnega razvoja ter znanja o pripravi izhodiščne dokumentacije za stavbni spomenik. Arhitekturni posnetki stavb nastajajo na osnovi načel in navodil za dokumentiranje arhitekturne dediščine, ki smo jih oblikovali na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani in na Zavodu za varstvo kulturne dediščine. Delo na delavnicah je vsako leto predhodno usklajeno z direktijo regionalnih služb za spomeniško varstvo (Direction Régionale des Affaires Culturelles de Bourgogne), dosežki pa so jim naknadno predani v preučitev in uporabo.

Ob tem delavnice sodelujočim študentom omogočajo spoznavanje Burgundije z vsemi svojimi arhitekturnimi, naselbinskimi, zgodovinskimi, krajinskimi in kulinaricnimi izjemnostmi. Običaj je, da se udeleženci delavnice in domačini srečamo na sprejemu, ki ga po navadi organizira sam župan lokalne skupnosti. Ob tem je treba poudariti, da so v Franciji sakralni objekti v lasti države in so za njihovo vzdrževanje odgovorne lokalne skupnosti – občine in mesta.

O delu ekipe študentov s Fakultete za arhitekturo iz Ljubljane vsako leto v Franciji obširno poročajo tudi lokalni mediji.

V zaključku bi se rad kot mentor zahvalil skupini študentov, ki so v letu 2014 prizadevno in uspešno opravili zadolžitve z delavnice. V skupini so bili: Mark Dojčinović, Darja Horvat, Jan Klajder, Jan Lavtar, Maja Nadvešnik in Enej Pungerčar.

Viri in literatura

Bibliography

1. Centre International d' Etudes des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais – C.E.P (a) <http://www.cep.charolais-brionnais.net/> < 4. 1. 2018>.
2. Centre International d' Etudes des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais – C.E.P (b) http://docs.wixstatic.com/ugd/a68a9e_e823f150eede47578009e1ce37336fc8.pdf < 4. 1. 2018>.
3. Daniel, E. Durix, P. 2010: Actualité des Chemins du Roman: un programme innovant et structurant en Bourgogne du sud. V: Actualité du Patrimoine Roman en Bourgogne du Sud – Recherches scientifiques, Mise en valeur touristique. Les Editions du Centre d'Etudes des Patrimoines, Pays Charolais-Brionnais.
4. Fister, P., 1976: O dokumentiranju. Varstvo spomenikov XX: 159 – 193.
5. Friedman, D., 2000: The investigation of Building. W. W. Norton & Company, New York.
6. Hatot, T., 2012: Batisseurs au Moyen Age: Une abbaye romane, Boscodon. Éditions l'Instant Durable, Clermont-Ferrand.
7. Les Chemins du Roman en Charolais-Brionnais.
8. <http://www.tourisme-paraylemonial.fr/document/20130719135920.pdf>, < 4. 1. 2018>.
9. Les églises romanes en Bourgogne du sud : un héritage commun à préserver. <https://www.credofunding.fr/fr/chemins-du-roman>, < 4. 1. 2018>.
10. Marino, L., 1990: Il Rilievo per il restauro: Ricognizioni – Misurazioni – Accertamenti – Restituzioni – Elaborazioni. Hoepli, Milano.
11. Noy, E. A., 1995: Building Surveys and Reports. Blackwell Science, Oxford.
12. Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites (1996). <https://www.icomos.org/charters/archives-e.pdf>, < 4. 1. 2018>.
13. Reveyron, N. Nicolier, A. Guénot, M. et. al. 2010: Cluny et l'art roman en Charolais-Brionnais: influencees & résistances. Doyen, Paris.
14. Sartiaux, F., 2010: The Abbey of Cluny. Editions du patrimoine, Centre des monuments nationaux, Tours, France.
15. Stopar, I. 2017: Arhitektura predromanike in romanike v Sloveniji. Slovenska matica, Ljubljana,
16. The ICOMOS Charter on Cultural Routes, http://www.icomos.org/charters/culturalroutes_e.pdf, [20. 2. 2017]
17. Toman, R. ur. 2010: Romanesque: architecture, sculpture, painting. H. F. Ullmann, Potsdam.
18. Watkins, D. 1992: A History of Western Architecture. Laurence King Publishing, London.
19. Winterfeld D., 1998: Zbiranje podatkov o arhitekturi. V: Klemenčič M., ur.: Uvod v umetnostno zgodovino, Krtina, Ljubljana.
20. Zadnikar, M., 2001: Romanske cerkve v Sloveniji: 11.-13. stoletje. Družina, Ljubljana.
21. Zadnikar, M. 1982: Romanika v Sloveniji – tipologija in morfologija sakralne arhitekture. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
22. Zadnikar, M. 1970: Romanska umetnost. Mladinska knjiga. Ljubljana.